

Lieven D'hulst, Chris Van de Poel (eds.)

*Alles verandert altijd:
Perspectieven op literair vertalen*

Leuven: Universitaire Pers Leuven 2019
278 pp. ISBN 9789462701939

Veranderlijkheid hoort onlosmakelijk bij vertaalwerk. Het raakt allerlei aspecten van het vertalen zoals de wederzijdse invloed van literatuur en vertaling, vloeibare grenzen van het mogelijke bij het vertalen, veranderende maatstaven, evoluerende relaties tussen vertalers en andere actoren, ongestadige vertaaluitdagingen en wat dies meer zij. Dit geldt voor het vertalen in het algemeen en ongetwijfeld ook voor literair vertalen. De bundel *Alles verandert altijd. Perspectieven op literair vertalen* reflecteert hierover door allerlei aspecten van literair vertalen onder de aandacht te brengen.

De titel van de bundel legt de klemtoon op een aspect van literair vertalen dat al eerder op een wat andere manier onder de aandacht is geweest in het academische discours. Acht jaar geleden werd immers het gehele nummer van het tijdschrift *Filter. Tijdschrift over vertalen* daaraan gewijd. In *Alles is altijd anders. Een keur aan vertaalmomenten* kunnen de lezers een bijdrage van Cees Koster aantreffen met een bijna gelijkklinkende titel "Alles verandert altijd (en blijft ook hetzelfde): Vertaling en stijl" waarin de nadruk wordt gelegd op de stijl en de veranderingen van vorm die gevolgen hebben voor de inhoud.

De redacteurs Lieven D'hulst en Chris Van de Poel, die zich al jaren middels hun academische bezigheden inzetten voor literair vertalen, hebben een groot aantal bijdragen van deskundigen verzameld die een breed spectrum aan aspecten behandelen, telkens vanuit hun eigen perspectief en op basis van hun rijke ervaring. In het kernachtige woord vooraf maken de redacteurs duidelijk dat theoretische en praktijkgerichte reflectie over literair vertalen elkaar aanvullen. Dit wordt in vier onderdelen ondergebracht waarin drie elementen steeds terugkomen die de leidraad van deze bundel vormen: "Kennis over vertalen, kennis van vertalen en kennis door vertalen zijn met elkaar vervlochten en complementair, zonder dat iemand zomaar over de hele variatie aan kennis beschikt" (pg. 7).

Alle teksten uit de bundel kunnen op meerdere manieren gebruikt worden. Ze nodigen uit tot een grondige analyse, bespreking, kritiek, studie en zelfreflectie. Daarnaast kunnen ze de al dan niet beginnende literaire vertalers alerter maken op een aantal problemen en hen in hun loopbaan begeleiden. De bundel kan als geheel geraadpleegd worden want alle essays zijn complementair, maar de lezer kan tegelijk een bepaald deel of zelfs een afzonderlijke tekst apart bestuderen.

Deel I onder de titel "Het werk in goede banen" omvat zeven bijdragen en geeft de lezer inzicht in een aantal praktische aspecten van het vertaalwerk. In het eerste hoofdstuk ligt de focus op het auteurschap en de auteursrechten, de juridische en financiële kanten die elke literair vertaler zou moeten kennen. De auteur bespreekt in concreto het sociaal statuut van de literair vertaler, belastingregelingen, subsidiemogelijkheden en bestaande ondersteuningsvormen. Hij probeert telkens rekening te houden met de juridische en economische realiteit zowel in België als in Nederland. De tweede bijdrage, van de hand van Chris Van de Poel, zoomt in op de basiskennis en vaardigheden van de literair vertaler, met name op die van een beginnend beoefenaar van dit beroep. Het uitgangspunt voor de overwegingen wordt gevormd door het PETRA-E referentiekader, een gedetailleerd model dat de competenties van een literair vertaler in kaart brengt. In de bespreking van de competentieverwerving vinden we vrijwel alle competenties terug die in het PETRA-E model worden opgenoemd. De auteur bouwt verder op dit onderwerp in het volgende hoofdstuk. Er wordt gefocust op de soms eindeloze nasporing van betekenissen en informatie en op allerlei naslagwerken die hiervoor een onvervangbaar hulpmiddel zijn. De kunst van het opzoeken sluit aan bij de heuristische competentie, om de term van het PETRA-E referentiekader te gebruiken. De bijdrage van Philippe Noble licht op een heel praktische manier toe hoe de literair vertaler met de bronteksten moet omgaan. De lezers komen te weten wat het betekent om als de 'ideale lezer' op te treden die alle betekenissen van de brontekst moet ontcijferen. Voorts bestudeert Nicolette Hoekmeijer de relatie tussen de auteur, het oorspronkelijke werk en de literair vertaler. Met tal van voorbeelden wordt getoond hoe uiteenlopend deze relatie kan zijn. Dit blijkt soms niet de enige uitdaging te zijn. De brontekst zelf kan uitdagend genoeg zijn, vooral als het een literaire klassieker is die reeds een gecanoniseerde vertaling kent. Hetzelfde geldt voor de samenwerking tussen twee vertalers. Over deze twee kwesties buigen de auteurs van de voorlaatste en de laatste bijdrage van deze sectie zich aan de hand van interessante voorbeelden.

Deel II ("Belangrijke begrippen") kan gezien worden als de theoretische basis voor de verdere discussie over essentiële kenmerken van literair vertalen. In het eerste hoofdstuk neemt Henri Bloemen equivalentie onder de loep. Dit begrip staat reeds lang ter discussie, doch behoudt zijn plaats in het denken over vertalen. Equivalentie heeft een zekere evolutie ondergaan en in de vertaalcontext kan het op twee manieren worden begrepen, namelijk als norm en begrip. Ook het tweede hoofdstuk staat stil bij één van de belangrijkste begrippen bij het literair vertalen. Cultuurspecifieke elementen zijn namelijk aanwezig in elke literaire tekst en veroorzaken moeilijke vertaalproblemen. De auteur geeft de lezers inzicht in de uitdagingen waarmee een vertaler wordt geconfronteerd, zoals in het geval dat verre culturen met elkaar in aanraking komen door een

vertaling. De volgende bijdrage is vrij vertaaltechnisch. Er wordt namelijk ingegaan op de mogelijke procedés die de vertaler kan toepassen en op concrete factoren die hij of zij alvorens te gaan vertalen zou moeten overwegen. In de vierde bijdrage wordt creativiteit bij het literair vertalen grondig besproken. Daaruit blijkt dat de vertaler creatief moet omspringen met een heleboel elementen van een literaire tekst. Verderop bespreekt Désirée Schyns twee cruciale aspecten van literair vertalen. De aandacht wordt besteed aan het vertalen van meerstemmigheid en meertaligheid. Aan de hand van een aantal sprekende voorbeelden wordt niet alleen onderstreept dat de vertaler hier enorm attent op moet zijn, maar er wordt ook getoond hoe hij of zij kan omgaan met meerstemmigheid en meertaligheid, fenomenen die in verschillende mate aanwezig kunnen zijn en waardoor de vertaler soms de grenzen van het onvertaalbare benadert. De zaak wordt nog gecompliceerder als de vertaler humor in een meerstemmige tekst aantreft. De auteur van de volgende bijdrage bespreekt verschillende soorten humor in literaire teksten, de rol ervan en de mogelijkheden die de vertaler ter beschikking heeft. Tenslotte gaat de auteur van de laatste bijdrage van deze sectie in op de vertaalproblemen die opduiken als gevolg van de intertekstualiteit die ingebakken is in literaire teksten.

In Deel III ("Een focus op genres") ligt het klemtoon op de vertaling van verschillende genres. Eerst wordt het vertalen van proza behandeld en vanuit de vertaalpraktijk wordt gekeken naar de reële keuzes die de vertalers van de drie gekozen romans hebben gemaakt. Onno Kusters bespreekt vervolgens in zijn bijdrage vertaalstrategieën, de tweestrijd tussen equivalentie en interpretatie, competenties waarover de vertaler van poëzie dient te beschikken en sluit af met overwegingen over de ruimte waarin het vertalen van poëzie zich beweegt, namelijk tussen het vertalen en 'zelf' schrijven. De derde bijdrage wordt gewijd aan enkele aspecten die van belang zijn bij het vertalen van het ongreepbare theater waar niet alleen woorden maar ook gebaren en stilte een rol spelen. Het vertalen van filosofische teksten is het onderwerp van het vierde hoofdstuk in deze sectie. Zoals blijkt uit de argumenten van de auteur die de revue zijn gepasseerd, is het moeilijk om tips te formuleren over het vertalen van dergelijke teksten waarin veelvoud niet alleen betrekking heeft op het denken maar ook op de taalmiddelen die in de tekst besloten liggen. Verder buigt Jelle Noorman zich over het vertalen van non-fictie. Hij maakt een vergelijking tussen het vertalen van literaire fictie en non-fictie, daarna legt hij nadruk op het belang van het verzamelen van informatie en tenslotte gaat hij in op enkele vertaalproblemen. Dit deel wordt afgesloten door een hoofdstuk over kinder- en jeugdliteratuur. Naast de zorgvuldig gekozen voorbeelden die de vertaalproblemen en de mogelijke vertaaloplossingen aan het licht brengen, bespreekt Goedele De Sterck de status van de vertalingen van kinder- en jeugdliteratuur. Tenslotte toont de auteur aan wat het inhoudt om kinder- en jeugdliteratuur te vertalen en in hoeverre het verschilt van het vertalen van volwassenenliteratuur.

In het laatste deel getiteld "Na het vertalen" staan drie aspecten centraal die aanwezig zijn in de laatste fase van de totstandkoming van de vertaling en erna. Het eerste hoofdstuk brengt de revisie en de zelfrevisie in kaart. De lezers wordt een aantal aanbevelingen aangereikt voor een efficiënte zelfrevisie en daarna wordt het revisieproces duidelijk uiteengezet. In het tweede hoofdstuk komt een aantal zaken aan bod die niet

onbelangrijk zijn voor de literair vertaler maar vaak over het hoofd worden gezien, namelijk promotie, vertaalprijzen en recensies. Tenslotte gaat Fedde van Santen in op de beoordeling van de vertaling die door de letterenfonds wordt gemaakt na de toekenning van de subsidie waar sprake van was in het eerste deel van de bundel. Op die manier is de cirkel rond.

Met bijdragen van drieëntwintig auteurs is *Alles verandert altijd. Perspectieven op literair vertalen* een succesvolle poging om een overzicht te schetsen van allerlei kwesties die onlosmakelijk verbonden zijn met literair vertalen. Het enige wat de lezer kan missen, is de aandacht voor de toepassing van corpusonderzoek en tools zoals Sketch Engine in deze context. Toch vormt de verscheidenheid aan auteurs, die zowel theoretici als practici zijn, en hun verschillende achtergrond een grote meerwaarde van deze bundel. Op die manier vult hij een lacune voor Nederlandstalige vertalers, vertalers in wording alsook voor allerlei liefhebbers van literair vertalen. Het putten uit de kennis en ervaring van de auteurs is ongetwijfeld nuttig voor elke lezer die deze bundel als instrument wil gebruiken naar zijn of haar eigen behoeftes.

Tot slot is dit boek een waardevolle en belangrijke publicatie om nog een reden die in het eerste hoofdstuk reeds onder woorden wordt gebracht. Literair vertalen heeft een belangrijke positie op de Nederlandse boekenmarkt. Deze publicatie onderstreept op die manier de grote rol alsook het belang van literaire vertalers en biedt tegelijk antwoord op veel vragen.

Katarzyna Tryczyńska

Uniwersytet Wrocławski
katarzyna.tryczynska@uwr.edu.pl